

KONINKLIJKE PUPILLEN

Goudse weesjongens naar het leger van Napoleon

Gerard Prins

Werkeloosheid

In de Franse tijd (1795-1813) verarmde Nederland erg. De jaren er voor kenmerkten zich al door economische achteruitgang. De handel liep toen sterk terug. De werkeloosheid werd mede daardoor onrustbarend groot. Grote groepen van de bevolking raakten geheel afhankelijk van de bedeling.

Door de komst van de Fransen steeg de armoede nog meer, Van het begin af eisten zij grote bedragen aan geld van het in hun ogen rijke Nederland. Steeds kwamen er nieuwe troepen, die op kosten van het land uitgerust en gekleed moesten worden. Bovendien werd Nederland gedwongen om met Frankrijk tegen Engeland oorlog te voeren. Ook dat kostte miljoenen gulden.

Om de economie van Engeland te vernietigen had Napoleon in 1806 het Continentaal Stelsel ingesteld. Daarmede poogde hij dat land te isoleren en alle handel ermede onmogelijk te maken. Het gevolg echter was dat de handel van Holland bijna stil kwam te liggen. De koloniën waren voor het grootste gedeelte door de Engelsen bezet. Ook daarmede was dus geen handel meer mogelijk. De Oost-Indische Compagnie en de West-Indische Compagnie waren trouwens al te gronde gegaan. Dit alles had natuurlijk zeer nadelige gevolgen voor de scheepvaart, die ook nog stil kwam te liggen door de voor de Nederlandse kust patrouillerende Engelse vloot. De vissersvloot mocht niet uitvaren, wegens vrees van de Fransen voor smokkelarij. Daardoor kwamen allerlei aan de scheepvaart verbonden bedrijven, zoals de touwslagerijen en de scheepswerven, stil te liggen. Grote werkeloosheid en armoede was dus het gevolg van de Franse maatregelen.

In Gouda werd de armoede en werkeloosheid en bittere armoede. De export van pijpen, de laatste bron van welvaart voor de stad, was grotendeels verdwenen. De scheepvaart door de stad verminderde aanzienlijk. Het gevolg was dat een groot deel van de bevolking zonder inkomen was. Hulp kon maar nauwelijks gegeven worden. De stadsregering was al spoedig door haar reserves heen en had voortdurend geldgebrek. De beide weeshuizen, het Heilige-Geestweeshuis en het Aalmoezeniers-

huis, hadden meer uitgaven dan inkomsten en konden geen hulp van de stadsregering meer verwachten. Bovendien werd de rente op de staatsschuld niet meer uitbetaald. De nood was groot!

Per schuit naar Utrecht

Keizer Napoleon had voor zijn voortdurende oorlogvoering veel soldaten nodig. Wat lag er meer voor de hand dan de jongens uit de weeshuizen te halen en ze in het Franse leger op te nemen? Het mes sneed dan aan twee kanten: de kosten van de weeshuizen verminderden en er kwamen meer soldaten.

In heel Nederland werden jongens uit de weeshuizen gehaald om Napoleon als soldaat te dienen, ook in Gouda. Koning Lodewijk Napoleon liet voor die weesjongens zelfs een speciaal legeronderdeel oprichten met een soort erenaam: de Koninklijke Pupillen, ook wel Koninklijke Kwekelingen genoemd.

Op zondag de 9de van de Hooymaand (= juli) 1809 vertrokken 22 jongens in de leeftijd van 16 tot 20 jaar per schuit, begeleid door de beide vaders van de weeshuizen en hun twee knechten, naar Utrecht om ingelijfd te worden in het Etablissement waar zij als Koninklijke Pupillen hun opleiding zouden krijgen.

Al in oktober 1806 hadden de regenten van beide weeshuizen van de landdrost, via het gemeentebestuur van Gouda, opdracht ontvangen om een lijst te maken van jongelingen, die geschikt zouden zijn voor de militaire dienst. Toen zij enkele dagen later werden gekeurd, waarvoor generaal-majoor Duri naar Gouda was overgekomen, werden zij allen afgekeurd. Blijkbaar hadden zij niet zo'n goede conditie. In 1808 kregen de regenten van burgemeester Metelercamp weer de opdracht een lijst te maken, nu van -alle "kinderen" van het mannelijke geslacht met opgave van hun leeftijd. Op 30 juni 1809 kwam een nadere opdracht: alle "jongelingen" van deze lijst van 16 jaar en ouder en geschikt voor de krijgsdienst, moesten de regenten met spoed opzenden naar Utrecht om dienst te doen bij de Koninklijke Pupillen. De stadsdoctor, W.F.Büchner, en de stadschirurgijn kregen de opdracht alle jongens, die naar het inzicht van de Regenten van beide hui-

Uit: De schooltas van A.L. de Bont (1909)

zen geen duidelijk gebrek vertoonden, behoorlijk te onderzoeken. Dat gebeurde op zondag 9 juli, Van hen werden er 22 goedgekeurd. Vier jongens hadden echter de keuring niet afgewacht: op 12 juni al waren zij verdwenen. Misschien was burgemeester Metelerkamp daardoor bang dat nog meer jongens de benen zouden nemen? Hij maakte in ieder geval grote haast met hun vervoer naar Utrecht. Nog diezelfde nacht zorgde hij ervoor dat een schuit werd klaar gemaakt. Op maandagmorgen vier uur werden de jongens gewekt om te vertrekken. Zij werden allereerst door de regenten van beide weeshuizen “in gepaste termen aangesproken”. Zij hoorden van hen de redenen waarom zij zo vroeg gewekt waren, “’t geen door hun vrij bedaad wierd aangehoord, zich hun lot getroostende”. Nadat zij zich aangekleed en verder klaar gemaakt hadden, werden zij, begeleid door enige regenten, naar de schuit gebracht, die aan “de aanslag” buiten de Potterspoort lag. Ze werden op hun reis naar Utrecht vergezeld door de binnenvaders en twee knechts van beide weeshuizen. Voor onderweg kregen de jongens nog brood, boter, kaas mee, plus drie gulden zakgeld. Afzonderlijk was een stadsbode door de burgemeester naar de directeur van het Etablissement in Utrecht gezonden met de doopbewijzen en andere papieren van de jongens en met een brief met daarin het verzoek aan de directeur, kolonel Ampt, de jongens na aankomst zo spoedig mogelijk te keuren en de afgekeurden met de binnenvaders in de schuit mee terug te zenden. Diezelfde avond nog was de schuit in Gouda terug. Er bleken zes jongens mee teruggekomen te zijn, omdat ze afgekeurd waren: ze waren te

klein. De minimum-lengte voor het leger was toen 1,649 m. Eén had kans gezien onderweg te verdwijnen: Johannes Mels.

Keizerlijke Garde

Burgemeester A. H. Metelerkamp deed in een brief aan de landdrost van Maasland verslag van zijn activiteiten met de weesjongens. Hij deed er alles aan om bij zijn superieur een goede beurt te maken. Hij had de opdracht met de meeste spoed en met accuratesse uitgevoerd, zo schrijft hij. Ook had hij de regenten verplicht de verdwenen jongens op te sporen en ze alsnog te doen gehoorzamen. Verder had hij de regenten van de beide weeshuizen aangemaand, alles te doen wat nodig was om de jeugd zo op te voeden en op te leiden, dat zij tot de “Militaire Stand” geschikt en bekwaam werden. Hij besloot met het vertrouwen uit te spreken, dat hij met zijn activiteiten aan het heilzame verlangen van Zijne Majesteit had voldaan. Gelukkig voor hem waren in Gouda door hem bij het wegvoeren van de weesjongens geen rellen van burgers te onderdrukken, zoals dat in Rotterdam was gebeurd. Daarbij waren toen meerdere weesjongens ontkomen. Die mogelijkheid van moeilijkheden bij het vertrek was misschien ook wel een reden voor het zeer vroege vertrek.

Als p.s. schreef de burgemeester aan de landdrost nog dat een opgave van de gemaakte kosten zou worden nagestuurd.

De burgemeester was met de verzending van de jongelingen uit de weeshuizen nog niet klaar: hij moest er tevens voor zorgen dat ook de jongens die door de afdelingen van de kerken ondersteund werden, naar het Etablissement der

Koninklijke Pupillen werden gezonden, uitgezonderd de joden. De diverse kerkenraden kregen van hem dus bericht dat ook zij een lijst moesten leveren van jongens van 16 tot 20 jaar. De namen van eventueel verdwenen jongens moesten zij apart opgeven. Van de kerkenraden kreeg hij daarop bericht dat er geen jongelingen waren die in de termen vielen. Alleen de Roomse pastoor had een jongeling opgegeven: Andries van Leeuwen. Hij was wel vaderloos, maar niet moederloos. Maar met dit geval raakte burgemeester Metelerkamp toch wel erg in verlegenheid. Hoe te gedragen? vroeg hij zich af. De moeder van de jongen was, na "gescha-votteerd" te zijn, gevangen gezet en vervolgens uit de stad verbannen. Hij, de burgemeester: durfde het niet op zich te nemen de jongen nu op eigen gezag op te zenden voor de wapen-dienst van Zijne Majesteit. De beslissing liet hij dus over aan de landdrost.

Voor dienstneming in het Franse leger bleek toen in Gouda, ondanks de armoede, niet veel liefhebberij te zijn, want er waren geen jongelingen die zich vrijwillig voor de wapendienst hadden gemeld of die door hun ouders daarvoor waren aangegeven.

Ruim twee jaren later, op 15 november 1811, waren nog negen weesjongens aan de beurt. Ondertussen had keizer Napoleon Nederland bij het Groot-Franse rijk ingelijfd. Een burgemeester heette nu voortaan maire. Mr. A. H. Metelerkamp was wegens ziekte vervangen door mr. A.J. van der Does. En het Heilige-Geestweeshuis was, wegens bezuinigingen, gefuseerd met het Aalmoezeniershuis.

Er waren elf jongens beschikbaar, van wie één eigenlijk een vondeling was; hij moest ook in dienst. Twee jongens werden afgekeurd: de één vanwege zijn ziekelijk en zwak gestel, de ander om zijn kleine en geringe gestalte. De regenten van het Aalmoezeniershuis moesten er voor zorgen, dat de jongens minstens voorzien waren van een ordentelijke buis, een broek, twee hemden, een paar kousen, een paar schoenen en een pet of hoed. Deze kleding behoefde alleen geschikt te zijn voor de reis, want daarna zouden die toch verwisseld worden door andere kleren: een militair uniform. De jongens werden nu niet bij de Koninklijke Pupillen ingedeeld, maar bij de Keizerlijke Garde in Rotterdam. Vertrek: op zondag 15 november 1811, 's morgens om half acht van het Rotterdamse Wagenveer. De reis ging dus per paardenwagen.

Symbolische prent waarop Napoleon als usurpator. Zijn hand strekt zich uit naar de landen buiten Frankrijk, terwijl zijn oorlogen tienduizenden mensenlevens verslinden. Op de muts een raaf en de cocarde op zijn kraag stelt een spint in zijn web voor Collectie Cremer inv.nr. 492, Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage

Keizer Napoleon was toch niet zo tevreden met de voormalige Koninklijke Pupillen, die zijn broer Koning Lodewijk Napoleon overal in het land uit de weeshuizen had gehaald. Hij heeft ze op de vloot geplaatst*. Volgens Napoleon waren Nederlanders geen goede soldaten. Maar als matrozen bleken deze jongens ook niet te voldoen. Dat kwam doordat ze een veel te zwakke gezondheid hadden. En die was ontstaan door ondervoeding in de laatste jaren die zij in het weeshuis woonden.

Noten:

1) "Schavotteren: Op het schavot staan om als opvoedende straf een executie mee te maken. (Zie drs. Suzan van der Mark-Hoeyers: "Het schavot, gruwel en pijn", in: Tidinge van 24 januari 1997 t.g.v. de restauratie van het stadhuis van Gouda.)

2) Deze Pupillen waren waarschijnlijk beter af dan de Keizerlijke Garde. Die werd in 1812 tijdens de catastrofale veldtocht in Rusland ingezet. Niet veel Nederlandse soldaten keerden hiervan terug.

Bronnen en literatuur:

Streekarchief Midden-Holland Oud Archief 1.10.01, inv.nrs. 23 1 en 254.
H.T. Colenbrander, Inlijving en opstand (1941).
J.E.J. Geselschap, 'Het Verenigd Wees- en Aalmoezeniers-huis te Gouda 1495 1948', in: A. Scheygrond e.a., Gouda zeven eeuwen stad (1972).